

نسل سوم حقوق بشر

(حقوق همبستگی)

تألیف:

پوریا عسکری - امیر ساعد وکیل

همراه با مقدمه: دکتر نسرين مصفا

(عضو هیأت علمی دانشگاه تهران)

و

مقاله: دکتر یوسف مولایی

(عضو هیأت علمی دانشگاه تهران)

مجمع علمی و فرهنگی مجد

وکیل، امیر ساعد / عسکری، پوریا
نسل سوم حقوق بشر (حقوق همبستگی) / نالیف امیر ساعد وکیل /
پوریا عسکری. - تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجید
ISBN 964- 7820-59-3

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا

- حقوق بشر

الف. وکیل، امیر ساعد ب. عسکری، پوریا ج. عنوان.

۳۰۳/۶

۵خ ۹ب/ ۶/ ۳۳۲۸/ ج

۱۴۸۰۹ - ۸۲م

کتابخانه ملی ایران

محل نگهداری:

نسل سوم حقوق بشر (حقوق همبستگی)

پوریا عسکری - امیر ساعد وکیل

انتشارات مجد

چاپ اول: اسفند ۱۳۸۳ تعداد: ۱۰۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ و منحصر به «مجد» است.

دفتر مرکزی:

تهران، میدان انقلاب، ابتدای خیابان ۱۲ فروردین، پلاک ۱۰، طبقه دوم

تلفن: ۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۴۹۰۹۹۸ - ۶۴۹۰۸۴۱ دورنگار:

شابک: ۹۶۴-۷۸۲۰-۵۹۳-۳

ISBN: 964-7820-59-3

نمایشگاه دائمی کتابهای حقوقی و قانون در دفتر مرکزی «مجد»

www.majdpub.com

E-mail: office@majdpub.com

فهرست مطالب

۷	 مقدمه
۱۲	 پیشگفتار
۱۵	 بخش اول: پیشینه حقوق همبستگی
۱۵	 گفتار اول - پیشینه تاریخی - اجتماعی
۱۸	 گفتار دوم - پیشینه حقوقی - سیاسی
۱۹	 گفتار سوم - پیشینه اقتصادی
۲۵	 بخش دوم: دورنمای حقوق همبستگی
۲۵	 گفتار اول: همبستگی جهانی و استقلال دولت‌ها
۲۶	 گفتار دوم: تناسب و مساوات
۲۸	 بخش سوم: شناسایی حقوق همبستگی
۳۳	 گفتار اول: نسل اول یا حقوق مدنی - سیاسی
۳۸	 گفتار دوم - نسل دوم یا حقوق اقتصادی - اجتماعی - فرهنگی
۴۱	 گفتار سوم - نسل سوم یا حقوق همبستگی
۵۰	 بخش چهارم: مصادیق حقوق همبستگی
۵۰	 گفتار اول - حق توسعه
۵۳	 گفتار دوم - حق مزد در تعیین سرنوشت خویش
۵۸	 گفتار سوم - حق صلح
۶۲	 گفتار چهارم - حق محیط زیست سالم
۶۹	 گفتار پنجم - حق میراث مشترک بشریت
۷۳	 گفتار ششم - حق کمک‌های بشردوستانه
۸۰	 گفتار هفتم - حق ارتباطات

۸۳	بخش پنجم: ویژگیهای حقوق همبستگی
۸۵	بخش ششم: نتیجه گیری
۹۰	حق توسعه و جهانشمولی حقوق بشر
۹۱	ظهور و پیدایش نسل سوم حقوق بشر
۹۰	حق توسعه و سازمان ملل
۹۳	محتوای حق به توسعه
۱۰۲	مبانی حق به توسعه
۱۰۳	همبستگی بین المللی مبنای حق به توسعه
۱۰۵	حفاظت از محیط زیست مبنای حق توسعه
۱۰۷	حق به صلح مبنای حق توسعه
۱۱۰	منابع حق به توسعه
۱۱۱	دیدگاه علمای حقوق بین الملل
۱۱۳	عرف و رویه دولت ها
۱۱۴	قطعه نامه های سازمان ملل
۱۲۱	یادداشت ها
۱۲۵	فهرست منابع
۱۲۹	ضمائم (اعلامیه هزاره سازمان ملل متحد و...)

مقدمه

زمانیکه برای اولین بار نماینده محترم مقیم برنامه عمران ملل متحد در تهران در سال ۱۳۷۷، پیشنهاد اجرای طرح جامعی را در زمینه حقوق بشر به دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران دادند، مقرر شد یکی از اجزای آن تأسیس دوره کارشناسی ارشد حقوق بشر باشد. همچنین برای غنی تر شدن ادبیات حقوق بشر در ایران منابعی تدوین و منتشر گردد. با عنایت به اهمیت ظرفیت سازی و تقویت آن در کلیه برنامه های نظام ملل متحد، طرح "تقویت ظرفیتهای آموزش و پژوهش حقوق بشر" نام گرفت و فعالیت های آن آغاز شد و اهداف آن یکی یکی تحقق عملی بخود گرفت. شاید کسی در آن زمان باور نمی داشت که در مدت کوتاهی دانش آموختگان دوره کارشناسی ارشد حقوق بشر که از سال ۱۳۸۱ آغاز شد، خود به عنوان اولین دست آوردهای ظرفیت سازی برای فعالیت های آتی حقوق بشر، بتوانند در زمان کوتاهی در جهت تقویت ظرفیت ها بکوشند و امروزه دانشکده از این موهبت برخوردار است. کتاب حاضر حاصل مطالعه تحقیقاتی آقایان پوریا عسکری و امیرساعد وکیل از اولین دوره دانش آموختگان دوره کارشناسی ارشد حقوق بشر است که با تلاش و سعی و جدیت خود همت والایی در افزودن منابع فارسی در زمینه حقوق بشر داشته اند. کوشش و علاقمندی و توانایی این دو جوان همراه با تشویق استاد محترم جناب آقای دکتر مولایی به تدوین کتابی انجامیده است که موضوع آن از اهمیت ویژه ای در حقوق بشر بین المللی برخوردار است.

کارل واساک Karl vasak مروج و محقق معروف حقوق بشر که سالها ریاست انستیتو بین المللی حقوق بشر در استراسبورگ را نیز بعهده داشت در سخنرانی افتتاحیه خود در دوره سالیانه این مرکز آموزشی در تابستان ۱۹۷۹، حقوق بشر را بر

حسب نسل‌های آن تعریف نمود. بر اساس "نظریه نسل‌های او، حقوق مدنی و سیاسی نسل اول، حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نسل دوم را تشکیل می‌دهند و نسل سوم حقوقی هستند که از آن بعنوان حقوق همبستگی یاد می‌شود. از آن زمان ادبیات حقوق بشر بین‌المللی بطور فزاینده‌ای واژه حقوق همبستگی را بکار برده است که غایت آن رعایت همه حقوق بشر برای تعالی همه افراد انسانها می‌باشد. کارل واساک همواره به جامعیت نظام حقوق بشر که آن را ملهم از شعارهای انقلاب فرانسه آزادی، برابری و برادری می‌دانست اعتقاد داشت و همین مفاهیم او را بطرف ارائه نظریه نسل‌های حقوق بشر رهنمون ساخت. وی در نسل سوم و در حقوق همبستگی، حقوقی مانند صلح، حق برخورداری از محیط زیست سالم، حق توسعه و حق تعیین سرنوشت و حق نسل‌های آینده را در نظر داشت. نظریات او خیلی زود در اسنادی مانند منشور حقوق بشر و مردم آفریقا و سپس اعلامیه‌هایی مانند اعلامیه حق صلح ۱۹۸۶ و حق توسعه ۱۹۸۶ و دیگر جایگاه خود را پیدا کرد.

مفهوم حقوق بشر همواره سیر تکاملی داشته است. پیشرفتهای عمده در زمینه حقوق بشر در پس وقایع دهشتناک جنگ جهانی دوم به دست آمد، منشور مصوب ۱۹۴۵ ملل متحد و در پی آن تصویب اعلامیه جهانی حقوق بشر در ۱۹۴۸، راهگشای عصر نوینی از بابت تعهد بین‌المللی به آزادیهای انسانی بود. در حالیکه از آن زمان بطور مستمر، فعالیت بر روی تکوین قوانین بین‌المللی مرتبط به حقوق بشر ادامه یافت، لکن تقابل جهان در سایه جنگ سرد سبب گردید که لفاظی در باب حقوق بشر به سطح سلاحی در جنگ سرد تبدیل شود. تصویب دو میثاق جداگانه در زمینه حقوق بشر در سال ۱۹۹۶ حاکی از تقابل دو دیدگاه شرق و غرب بود که نشانی از اصرار هر گروه برای تأمین حقوق مورد نظر بود. دهه ۱۹۸۰ با علاقمندی و اقدام دگرباره نیرومندی در سطح بین‌المللی همراه بود که از رهگذر جنبشهای زنان و کودکان و نیز تشدید فعالیت جامعه مدنی به پیش رانده می‌شد. کنوانسیون حقوق کودک ده سال بعد به تصویب رسید. تصویب اسناد بین‌المللی حقوق بشر و فزونی آن نشانگر تاریخ تکامل انسانیت نیز هست. وابستگی روز افزون و متقابل جهانی،

تعاملهای پیچیده سیاسی و اقتصادی، همراه با ظهور بازیگران جدید، فرصتها و چالشهای جدیدی را فراروی جامعه انسانی قرار داد که از آنها می توان به عنوان علائق مشترک بشری یاد کرد. این امر و تحرک جامعه بین المللی، پویایی قابل تأملی را برای اقدامات مؤثر در جهت تحقق حقوق بشر و در نهایت توسعه انسانی از خود نشان داد. رویکردهای همه جانبه نسبت به تحقق حقوق بشر آن را اولویت برای توسعه انسانی تلقی می کند. در حقیقت این امر شاخصه پراهمیت همه تمدنها و احترامی است که آنها برای حیثیت و آزادی و تعالی انسانها قائل می شود. حقوق همبستگی نماد مناسبی برای تحقق حقوق بشر برای همه انسانهاست. نکته اساسی در آن است که برای آنکه حقوق بشر مورد بهره مندی قرار گیرد، نیاز وجود دارد که بیشتر از حقوق آزادی و برابری به آن نگریسته شود و روح روابط و همبستگی انسانها در آن مورد توجه قرار گیرد. این امر که حقوق هر فرد با شناخت و ترویج حقوق دیگر آحاد انسانی در هم آمیزد مهم می باشد. به بیانی دیگر حقوق یک فرد نباید محدودیتی برای دیگران باشد باید مورد توجه قرار گیرد. درجه ای از همبستگی میان انسانها با علائق مشترک، این امکان را فراهم می سازد که همگان از حقوق بشر لذت ببرند. در حالیکه حقوق بشر به بیانی بشریت و پیچیدگی های او را تشریح می کند و لیکن نظریه واحدی نمی تواند بصورت رضایتمندی مورد انتخاب قرار گیرد. کوششهای فراوانی در تاریخ برای شناخت انسان صورت گرفته است و این کوششها با تکامل مفهوم حقوق بشر نیز همراه بوده است. حقوق همبستگی حاصل این تکامل تاریخی و بیانگر پیچیدگیهای حقوق بشر است که نه تنها نسل معاصر بلکه نسل های آتی را مورد توجه قرار می دهد.

درباره "نظریه نسلها" مباحثی نیز وجود دارد. زیرا عقیده بر آن است که این نظریه درباره ماهیت حقوق مطرح شده در نسل ها صحبتی به میان نمی آورد. همچنین آنکه ساختار نسلی حقوق از منظر آن، به دیگر ساختارها، فرهنگی، جغرافیایی، نژادی و تمدنی حقوق بشر توجهی ندارد و بسیاری را باور بر آن است که پذیرش نسلهای حقوق بشر حاکی از اهمیت و تقدم حقوق مدنی سیاسی بر حقوق اقتصادی اجتماعی فرهنگی است. ولی نکته در آن است که با ارائه این نظریه حقوق

جمعیتی مورد توجه بیشتر قرار گرفت و به برخی از اصول منشور ملل متحد جان تازه بخشید. منشور ملل متحد سه هدف مهم مرتبط صلح، توسعه، حقوق بشر را مطرح نمود. ولیکن چندین دهه طول کشید که جامعه بین المللی به جامعیت این امر که بدون صلح، هیچ توسعه‌ای امکان پذیر نیست و نقض مستمر حقوق بشر بدون شک به تعارض و نقض صلح است بصورت عملی پی برد. علیرغم عینیت مسائل در عرصه جهان، هنوز هم راه طولانی برای تحقق حقوق بشر برای همه وجود دارد.

دستیابی به تحقق همگانی حقوق بشر، به تریبی که با فرصتها و واقعیتهای عصر جهانی شدن، شیوه کار بازیگران تازه وارد و قواعد جهانی مطابقت داشته باشد مستلزم رویکردهای نوینی است که منافع همه آحاد بشر نه تنها آنانی که در جهان توسعه یافته زندگی می کنند بلکه دیگران را نیز در جهان در حال توسعه مورد توجه قرار دهد. جامعه جهانی به این نیاز بشری واقف است که می باید در اجرای اصول آن نیز بکوشد. دست یابی به همه حقوق برای همه مردم جهان در همه کشورهای جهان در قرن بیست و یکم مستلزم اقدامات و تعهد گروههای عمده همه جوامع اعم از سازمانهای غیر دولتی و دولتی است که می بایست با اقدامات نیرومند بین المللی به ویژه در پشتیبانی از مردم و کشورهای محروم و جبران نابرابریها و حاشیه نشینی های جهانی فزاینده، تحقق همگانی حقوق بشر و توسعه انسانی امکان پذیر گردد.

حقوق همبستگی دربرگیرنده حقوقی است که رعایت آنها به تحقق توسعه انسانی در همه ابعاد می انجامد. این حقوق بخوبی توسط مؤلفان محترم مورد توجه قرار گرفته است. حق توسعه، حق مردم در تعیین سرنوشت خویش، حق صلح، حق محیط زیست سالم، حق میراث مشترک بشریت، حق کمکهای بشر دوستانه، حق ارتباطات به نیازهای مردم جهان ماهیتی جمعی می بخشد که در سایه آنان آحاد بشر می توانند به زندگی مردم با کرامت و حیثیت انسانی ادامه دهند. اگر حقوق بشر را حقوقی تلقی کنیم که همه جامعه انسانی، به اعتبار انسانیت مشترکشان برای یک زندگی توأم با آزادی و عزت باید از آن برخوردار باشند، حقوق همبستگی نمادی مناسب از این حقوق است. حقوق بشر بیانگر عمیق ترین تعهدات جامعه انسانی به

تأمین امنیت همه افراد در بهره‌گیری از کالاها و آزادی‌هایی است که لازمه حیاتی عزتمندانه است. عزت افراد فقط در گرو رعایت عزت افراد دیگر بدست می‌آید. و در شرایطی که انسان‌های بیشماری از حقوق توسعه محروم و حدود یک میلیارد نفر با روزی کمتر از یک دلار زندگی می‌کنند، تحقق حقوق بشر برای بقیه انسانها نیز میسر نیست. تحقق حق توسعه حق برخورداری از محیط زیست سالم و دیگر حقوق همبستگی در غایت رعایت حقوق بشر برای همگان است.

مراتب تشکر عمیق قلبی خود را از مؤلفان محترم که با تعمدی عمیق و مسئولیت‌پذیری متفاوت کار تدوین این کتاب را بر عهده داشته‌اند ابراز می‌دارد. باشد که در ادامه راه خود بیش از پیش موفق و مؤید باشند.

نسرتین مصفا

مدیر طرح ملی تقویت ظرفیتهای آموزش و پژوهش حقوق بشر

۱۳۸۳

پیشگفتار

در پی مبارزات آزادی طلبانه که ملت‌های جهان را در طول تاریخ به خود مشغول ساخت و در اثر تحولات سیاسی شگرفی که در درون جوامع رخ داد، به تدریج شاهد تولد و ظهور کشورهای نوپایی بودیم که خود را از قید استعمار آزاد ساخته و آماده پیکاری دیگر در میدان رشد و شکوفایی سیاسی و اقتصادی می‌سازند.

در همین راستا، مطالبات جهان سوم از دنیای توسعه یافته تبدیل به موضوع مباحثات و کشمکش‌هایی می‌شود که آثار آن در روابط کشورها در شئون مختلف اقتصادی، سیاسی و فرهنگی انکارناپذیر است. محتوای نسل سوم حقوق بشر از جمله مهمترین محورهای جدال میان کشورهای شمال و جنوب را شکل می‌دهد.

البته کمتر مشاهده می‌شود که کشورهای پیشرفته صنعتی در شناسایی نسل سوم حقوق بشر تردیدی به خود راه داده باشند. تنها اختلاف از جایی شروع می‌شود که متعاقب شناسایی این مجموعه از حقوق، کشورهای توسعه نیافته و یا در حال توسعه، مدعی مطالباتی در برابر کشورهای پیشرفته می‌شوند و این در حالی است که کشورهای دسته اخیر در وصف الزام آور بودن این تعهدات و گستره تعبیری که از حدود و ثغور این حقوق می‌گردد با کشورهای جهان سوم چندان هم رأی نیستند.

در تهیه این مجموعه، تلاش بر آن بوده است تا با طرح موضوع و عناوین جاری، بستری به منظور تحقیق و تتبع بیشتر از سوی اساتید و اندیشمندان بزرگوار فراهم آید.

از سویی فقدان یک فعالیت پژوهشی جامع در ایران که در این خصوص صورت گرفته باشد و از سوی دیگری بی‌میلی کشورهای توسعه یافته به مطالعه و بسط این مباحث، ما را بر آن داشت تا در مسیر پیشرفت جامعه علمی کشور عزیزمان گامی

هر چند کوتاه در تکوین و توسعه ادبیات نسل سوم حقوق بشر برداشته باشد که تهیه تهیه این کتاب هر چند مختصر، نقطه آغازی در طرح این مباحث حیاتی باشد. بدون تردید تعالیم صمیمانه و بی دریغ استاد بزرگوار سرکار خانم دکتر نسرين مصفا در کنار یاری های جناب آقای دکتر یوسف مولایی نقطه عطفی در هرچه بهتر به بار نشستن این مجموعه بوده است.

پوزیا عسکری - امیر ساعد وکیل
پاییز ۱۳۸۲ هجری شمسی